

Az indogermán és a finnugor nyelvek ősrokonságának kérdéséhez.

Az indogermán és a finnugor nyelvek ősrökonságának régi kérdése az utóbbi évek folyamán ismét komolyan napirendre került, és az az érdeklődés, a melyet, úgy látszik, széles körök tanúsítanak iránta, kezeskedik róla, hogy most már nem fogják egykönnyen szem elől téveszteni mindaddig, a míg kellőképpen meg nem oldották. A *Le Monde Oriental* cz. folyóiratban (I. k. 1906.) megkíséreltem az eddig nyert eredményeket és a kérdés megoldására szükséges tényeket röviden összefoglalni, s ez alkalommal néhány új pontot is megbeszélés tárgyává tettem. Hosszú, nagyon beható bírálatában (NyK. XXXVI. 448. s. köv. l.) most SCHMIDT JÓZSEF is hozzászólt e kérdéshez. Nagy hálával tartozom neki az így nyert alkalomért, hogy a kérdést megbeszélésképpen tovább tárgyalhatom; csak így remélhetjük ugyanis, hogy lassanként meg fogjuk oldani, különösen ha megvilágítására némi új anyagot is szolgáltatathatunk.

Mielőtt a főkérdésekre áttérnék, mellékesen néhány kisebb megjegyzést és széljegyzetet szeretnék fűzni a bírálathoz.

SCHMIDT szavaiból (460. l.) az olvasónak azt a benyomást kell nyernie, hogy a mordv. *ńekš* stb. és óind *makša-* «*fliege, biene*» közötti viszony bemutatásában nem voltam kellő tekintettel a finnugor szó *š* hangjára, a mely árja fokra mutat. Pedig világosan megmondtam, hogy: «*Das š stimmt zu dem arischen, der palatale vokal setzt vorarische verhältnisse voraus.*»

És tovább: «*A dativusnak helyi alapjelentése, a mely ellen W. annyira harczol*» (457. l.) nem is az indogermán dativus jelentése, hanem a finnugor dativusé. Az idg. dativusról, a

mint egészen világos szavaimból (52. l.) nyilván kitetszik, egyáltalán nem beszéltem.

Azon megjegyzések, a melyeket SCHMIDT a finnugor fokváltakozás és a VERNER-féle váltakozás közötti összehasonlításomra tesz, meglehetősen fölöslegesek. Először is magam is rámutattam, hogy amazt a mellékhangsúly szabályozza. Másodszor meg bizonyára egyetért abban minden kutató, hogy ezen mellékhangsúly zárt második szótagon (pl. f. *akat, tuwassa*) volt és nemcsak lehetett, a hogyan SCHMIDT mondja. Minthogy most NIELSEN KONRÁD (NyK. XXXVI. 273. s köv. l.) kiderítette az oszmán-töröknek érdekes hangsúlyviszonyait, a hol a főhangsúly helye a szótagok hangosságától és zárt vagy nyílt voltától függ, talán finnugor területen is nagyobb biztonsággal kezdetünk egy valamikor mozgó főhangsúlyról beszélni, a melynek helyétől függött a többeli mássalhangzónak erős, vagy gyöngye foka; vö. seitelmeimet «Laut- und formenlehre der Lulelapp. dialekte» § 29. és a mordvin hangsúlyról szóló magyarázatokat PAASONEN Mordv. lautl. 114. s köv. l., az őspéri hangsúly-viszonyokról WICHMANN, Vokalismus der ersten silbe im votjak. 93. és az osztják hangsúlyról KARJALAINEN, Ostj. lautgesch. I. 275. Az ilyen magyarázat javára egyelőre semmi bizonyosat se lehet mondani, még kevesebbet lehet azonban felhozni ellene. De ha helyes, akkor a finnugor fokváltakozás és a VERNER-féle váltakozás lényegében azonosak, minthogy mindkettő ugyanazon általános fonétikai törvényen alapul. Ha SETÄLÄ nézete, hogy *s ~ z* fokváltakozás is létezett, helyes, akkor a váltakozások egyike is közös a finnugor és germ. nyelvtannal.

Czikkemben azt mondtam: «Die [idg.] ablauterscheinungen gehen auf allgemeine phonetische prozesse zurück, wenn auch diese prozesse zum teil noch unklar sind. Ganz ähnliche ‚ablaute‘, deren ursache noch unbekannt sind, findet man übrigens auch in den östlicheren fi.-ugr. sprachen.» Egyetlen egy szót se szóltam tehát a finnugor ablautok okáról és azt hiszem első pillantásra nyilvánvaló, hogy ezen szavaim «ganz ähnliche» az ablautok alakjára, nem pedig okára vonatkoznak. De SCHMIDT azt mondja: ha a finnugor ablaut oka nem az expiratorikus hangsúly, a két ablaut aligha lesz «egészen hasonló».

Minthogy a bírálat mindenütt fölötte skrupulózus, ezek az inadvvertentiák kissé különös benyomást tesznek.

* * *

A kérdésnek azon részében, a melyet negatívnak lehetne nevezni, azaz annak bizonyításában, hogy a két nyelvcsalád között levő mai nagy alaktani különbség csak másodlagos és az őszikonság föltételezését nem akadályozza, SCHMIDT nagyjában egyetért velem. Minél régibb időbe megyünk vissza, annál kevesebb ilyen akadályra találunk, végül pedig olyan primitív fokhoz érünk, a hol, a mennyire most megítélhetjük, a két nyelvcsoporthoz nincsenek lényegesen eltérő alaktani elvei. Csak egy pontnál száll SCHMIDT a kérdés ezen negatív oldalának tárgyalásakor határozottan velem szembe. Azt tartja ugyanis, hogy a számnevek különbözősége elháríthatatlan akadály az őszikonság fölvétele tekintetében. «Ha tehát a legelső számjegyek sem közösek a két nyelvcsaládban, akkor nem tudom, micsoda megfeleléseket akarunk bennük találni. Ha valahol, itt merül föl az a gyanú, hogy minden egyéb «közösség» is csak átvétel: a finnugor népek sok mindent vettek át az idg.-ból, csak számneveket nem, mert erre nem volt szükségük». E kérdésről való véleményemet a következőképpen adtam elő: «Bei den Zahlwörtern sind, wo nicht etwa entlehnung aus irgend einer idg. sprache vorliegt, die anklänge an das idg. sehr unsicher und geringfügig. Das braucht aber nicht, wie bisweilen behauptet wird, gegen eventuelle verwandtschaft der beiden sprachfamilien zu sprechen; auch die samojed. sprachen, deren verwandtschaft mit den fi.-ugr. ausser jedem zweifel steht, haben ganz andere zahlwörter als diese». Ehhez megjegyzi SCHMIDT: «A tény mégis megdöbentő, a magyarázat nem kevésbé». Nekem pedig egy kissé megdöbentő, hogy SCHMIDT nem vizsgálta meg behatóbban, vajjon nem találhatunk-e erre a samojéd számneveken kívül még más analógiát is. Akkor mindjárt észrevette volna, hogy az e tekintetben első sorban számba jövő más nyelvekben is, azaz az altajiakban, a számnevek korántsem azonosak az összes nyelvekben; a török, mongol és tunguz számnevek között csak nagyon kevés és bizonytalan érintkező pont van — és GOMBOCZ mégis nagyon tanulságos cikket írhatott «Az altaji nyelvek hangtörténetéhez» és RAMSTEDT egymáshoz való leg-

szorosabb kapcsolatukban vizsgálhatta a török, a mongol és részben a tunguz igeragozást! Itt nyilván tények állanak szemben az elmélettel. SCHMIDT azt mondja ugyan, hogy az őstrokon-ságról való hullámelméletével a szamojéd számnevek dolgát is el lehetne intézni, de én bővebb magyarázat nélkül, sajnos, nem tudom megérteni, hogyan segíthetne itt rajtunk a hullámelmélet. És ha ezzel az elmélettel csakugyan meg lehet magyarázni az okát annak, hogy miért vannak a finnugor és szamojéd nyelveknek különböző számneveik habár a nyelvek rokonok — nem vagyok azonban bizonyos benne, hogy bírálóm szavai ilyen irányban értendők — akkor ugyanezen magyarázat az idg. és finnugor számnevekre is alkalmazható lesz. Miért volna tehát az én magyarázatom olyan megdöbbentő?

Magától értetődik, hogy a közös finnugor és idg. ősi foknak igen régi időbe kell visszanyulnia. Hogy mennyire haladott volt fejlődésében ezen nyelv, azt most még nagyjában se lehet megmondani. Az eddig ismeretes tények azonban mégis nyújthatnak már róla némi sejtelmet. Érdekes pl. tapasztalni azt, hogy egy *-m* accusativusrag és egy ablativusrag dentalis zárhanggal megvan nemcsak az idg.-ban és a finnugorságban, hanem a szamojéd-ban is. Puszta véletlenről itt nem lehet szó, épp oly kevéssé — az én véleményem szerint, l. ezt alább — átvételről. Föl kell tehát tennem, hogy e két rag — nem tekintve most azt, hogy jelentésük az ősidőben talán sokkal tágabb volt — «közös újítás»-nak tekintendő és nem megvetendő bizonyítéka az illető nyelvek rokonságának. Igaz ugyan, hogy a mint SCHMIDT mondja, ilyen módon az őstrokonság olyan időből kelezendő, a melyben a declinatio még csak a kialakulás stádiumában volt, de senki sem akarta azt állítani, hogy a három ősnyelv testvére egymásnak, az is elég, ha unokatestvérekként mutathatjuk be őket.

* * *

Minél régibb időben volt a közös indogermán-finnugor kor, annál kevésbé remélhetjük, hogy az őstrokonságnak sok pozitív bizonyítékát találhatjuk, azaz közös szavakat és közös alaktani elemeket. Azért úgy tetszik nekem, hogy valóban meglepő, hogy annyi közös anyagot, különösen pedig hogy annyi közös alaktani elemet találunk, a melyek alak és jelentés tekintetében élenken

egymásra emlékeztetnek. Igaz ugyan, hogy a mint SCHMIDT mondja, a talaj nagyon ingatag, a bizonyítás rendkívül nehéz, a megegyező suffixumoknak, stbnek aránylag nagy számával szemben mégis komoly gondolatokba merülve kell megállanunk. SCHMIDT is gyarapítja e számot, mikor a nomina actoris finnugor suffixumát, *-p, -b, -v + voc.* (pl. finn *antava*, vepsz *andab* «gebend») a lat. *vīvus*, litv. *gyvas*, stb. suffixumával hasonlítja össze. E kérdések megítélését persze nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a szamojéd nyelvek töképzéstana még teljesen ismeretlen. Ha ismeretes volna, talán analóg szamojéd suffixumokat is fel lehetne mutatni, a mi az indogermán-finnugor rokonság bizonyítására nézve fölötte fontos volna, mert suffixumok egész sorának vándorlása egy bizonyos nyelvből egy másikra át egy harmadikba mégis a legkérdésesebb és legkevésbé valószínű dolgok közé tartozik.

Nagyon fontos pont, a melyben mind az indogermán, mind a finnugor, mind pedig, a mi fölötte értékes, a szamojéd nyelvek nagy mértékben megegyeznek, a névmásoké. Annál fontosabb, minthogy éppen ezen a téren — ha a «vegyes tétélek» azon rovatától eltekintünk, a melynek «pronomina indefinita» a szokásos jelzése — idegen nyelvekből való kölcsönzés nagyon is ritka. Valóban csak csodálkozva lehet olvasnunk azon szavakat, a melyeket SCHMIDT az indogermán és finnugor névmások megegyezéséről ír: «miért ne lehetne itt árja, germán és balto-szláv hatásokra gondolni, esetleg idg. alapnyelvi befolyásokra?» Feleletül csak arra az ismeretes tényre akarok rámutatni, hogy még olyan nyelvekben sincsenek idegen névmások, a melyekben olyan hallatlanul sok a jövevény elem, mint a magyarban, oláhban és angolban. A magyarnak csak finnugor, az oláhnak csak román névmásai vannak, s az angolban sincsenek franczia eredetűek.)*

Még az olyan szétzilált nyelvnek is, a milyen a lív, csak

*) Az északi Anglia régi angol-skandináv vegyüléknyelvének volt ugyan néhány skandináv névmásalakja, de ez ebben az esetben nem sokat bizonyít, mert a két népelem, a mely itt összeolvadt, olyan közel rokon nyelven vagy jobban mondva nyelvjáráson beszélt, hogy minden nehézség nélkül megérthették egymást; nyelvjárásvegyülés eredménye pedig mégis csak egészen más valami, mint bár nagy mértékben, de teljesen különálló nyelvből történt átvétel eredménye.

eredeti névmásai vannak. Csak ha különmemű elemektől annyira össze-visszatarkázott nyelvhez érünk, a milyen az albán, a melyet MEYER G. (Gröber-féle Grundriss I. 805.) félig-román keveréknyelvnek mond, csak akkor akadunk idegen névmási elemekre: *u* = lat. *ego*; relat. *kε* = lat. *qui, quem, quae*; *tš* «was für ein» = rumán. *ce*, etc. (MEYER, Etym. Wtb. der alban. Spr. 217, 454; GRÖB. Grundr. I. 820.).

SCHMIDT egy helyen azt mondja ugyan, hogy «az átvételnek nincs határa», de ez nyilvánvaló túlzás. Mindaddig, a míg nagyjában egységes nyelvvel van dolgunk, a mely eredeti alakítani és szókinszbeli jellemét általában még megőrizte, a míg tehát az idegen elem a hazait jelentéktelen maradékká nem zsugorította össze, vagy a míg az idegen nem hasonlít annyira az eredetihez, hogy alig lehet megállapítani, hogy mi az ősi és mi a jövevény elem, mindaddig az átvételnek is van áthághatatlan határa. Éppen az imént kétségtelen és a mint hiszem, elegendő analógiákkal reá mutattam, hogy a névmások ezen átvételi határon már túl vannak. Mindenki tudja, hogy a finnugor nyelvek, különösen ha a történelmi időkben tömegesen beléjük olvadt szláv, lett, német, svéd stb. jövevénytől eltekintünk, éppenséggel nem olyan, szinte osztályozhatatlan keveréknyelvek, a milyen pl. az albán. Ellenkezőleg igen egyöntetű nyelvek, a melyekben a régi idegen elemek aránylag szerény helyet foglalnak el és már csak a filológusnak tűnnek szemébe. Elég nagyszámúak ugyan pl. a régibb germán jövevénytörzsek a balto-finn nyelvekben, de mennyi a litván, vagy az iráni jövevénytörzsek száma? És mennyi végül az őszindogermán jövevénytörzsek száma? Még ha idővel találunk is néhány tucat ilyen legrégebbi jövevénytörzset, a melyek a filológus számára természetesen nagyon érdekesek és feltűnők, mégis a régi szókészletnek csak elenyésző csekély töredékét fogják tenni. Minél régibb időbe megyünk vissza, annál kisebb lesz a kimutatható jövevénytörzsek száma. Lehetséges ugyan, hogy a régi jövevénytörzseknek egy része ismét kivészett a nyelvből, de mégsem lehetnek sohasem jelen olyan nagy számban, hogy módszer szempontjából jogunk lehetne jövevény pronomina à l'albanaise-ekkel operálnunk. Az én nézetem szerint tehát nem szabad SCHMIDTtel kérdeznünk: miért ne lehetne itt árja stb. befolyásokra gondolni? A felelet erre csak ez lehet:

az átvételnek van határa, a melyet egy nyelv nem hághat által a nélkül, hogy el ne veszesse önmagát és belé ne olvadjon egy másikba. Ez azonban a finnugor nyelvekkel sohasem történt meg.

Az idg. etymológiák külömben, a melyeket SCHMIDT a 458. l. a finnugor névmások egy részére vonatkozólag fölállít, olyan természetűek, hogy csak csodálkozással lehet őket fogadnunk, és hogy az ember néha azt kérdi magától, vajjon valóban komolyan vannak-e értve. Gondosan bíráló szeme, a mely őt bírálatának egyéb részeiben jellemzi, itt egészen érthetetlen módon cserben hagyta. A f. *minä* «ich» névmást összehasonlítja ezen idg. genitivus alakokkal: av. *mana*, gót *meina*, ószl. *mene*, és annak bizonyítékául, hogy genitivusi alaknak nominativusi functióban való átvétele lehetséges, az újperzsa *man* «ich» < óperzsa gen. *mana* esetét idézi. Igaz ugyan, hogy az újiráni névmások nominativusainak egy része óiráni genitivus alakokból származik, de ez alig szolgálhat egy finnugor nominativusnak egy idg. genitivusból való átvételének bizonyítékául vagy analógiájául. Annyit legalább elvárhattunk volna, hogy SCHMIDT az átvétel ilyen kissé különös és csodálatos módjának már régebről ismeretes és elismert példáját idézze, de ezt nem tette és nem is tehetette, mert minden mostanig ellenőrizhető esetben az alapnyelvben mindig nominativust vagy accusativust találtak, de sohasem genitivust; vö. THOMSENNEK ismeretes műveit. Meg kell gondolnunk továbbá azt is, hogy a szamojéd nyelvekben is van ilyen egyessz. 1. sz. névmás, *m* + magánh. + *n*, pl. kamassz. *man*, és hogy mégis csak nagyon valószínűtlen, hogy ez a jövevény finnugor nominativus, a mely itt állítólag az összes valódi bennszülött névmási formákat teljesen kiszorította és elnyomta, hogy ez innen tovább még a szamojédba is behatolt volna, s ott is, még a kamasszinben is, a legfélreesőbb szamojéd nyelvben, minden névmási alakot agyonütött volna.

Még különösebb a f. *sinä* (< **tinä*) «du» < gót gen. *þeina* etymológiája. A f. *sinä* eredetije ugyanis ebben az esetben csak valamely germán alak lehet, nem pedig ősidg. vagy árja, vagy valamely más régibb alak, mert csak a germánban van a személyes névmás egyessz. 2. sz.-ben *-n*. (Az egész alak a birtokos névmásból származik.) De hogyan képzei el azt SCHMIDT, hogy

egy germán névmási genitivus-alak az egész finnugor és szamojéd területen át elterjedhetett egészen a kamassz. *than*-ig.

Aztán itt van a f. *hän* «er, sie», a melyet SCHMIDT óízl. *hann* «er», *hon* «sie»-vel hasonlít össze — a nélkül, hogy SETÄLÄ (nyilván megczáfолhatatlan) magyarázatának czáfólására bár egy szót is vesztegetne. E magyarázat szerint a *h* tudvalevőleg régi *s* helyén áll hangsúlytalan szótagban.

Aztán f. *ken* (eredeti, n e m szövégi *m*-ből keletkezett *n*; töve *kene*-), votj. *kin* «wer» avest. acc. sing. masc. neutr. *kəm*, óínd. nom. acc. neutr. *kim*-ből, a mi legalább kevésbé valószínű, mint az előbbieket nagyrésze.

A finn *kuka* «wer»-t litv. *kōks* «wie beschaffen?», óízl. *kakъ* «qualis?»-ből származtatja SCHMIDT. Mégis csak gondolkodóba ejthette volna, hogy a *-ka* a f. *kuka*-ban csak néhány esetben fordul elő és mindig az esetrag mögé sorakozik: iness. *kussa*, illat. *kuhun*, instruct. *kuinka*, nom. pl. *kutka* etc. A *-ka* ugyanaz a finn particula, mint a *-ka*, *-kä* a *joka* (relat.) *mikä*-ben, és sehogy sem lehet közvetlen kapcsolatban a litv. és szláv *-k*-val.

Aztán f. *joka* relat. «welcher», indef. «jeder», a mely litv. *jōks* «irgend welcher», óízl. *jakъ* «qualis»-hoz hasonlítatik. A relat. *joka*-nak *-ka*-járól az imént beszéltünk (gen. *jonka*, iness. *jossa*, illat. *johon*, *johonka* etc.). Az indef. *joka* eredete bizonytalanabb.

Ezekről az etymológiákról mondja SCHMIDT: «a felsorolt párhuzamok túlnyomó részben rendkívül jellemző és elszigetelt specialis képzések, úgy hogy az átvétel jóformán bizonyos, annyi-val inkább, mert a hasonlóság az egész szótestre kiterjed.»

De a leghihetlenebb még csak most következik: a f. part. sing. *tätä* < gót. *þata*, holott ez a mutató névmásnak specialis gót. nom. acc. neutr.-a és *þat-a* nak értendő. Szinte hihetetlen, hogy SCHMIDT ne tudná, hogy ezen *tätä* egészen rendes, a többi egytagú töveknek part. sing.-ától sem alakjában, sem jelentésében el nem térő part. sing., tehát *tä-tä*, éppen olyan, mint *tuota*, *sitä*, *mitä*, *kuta*, *ketä*, *jota*, *muuta*, *puuta*, *piitä*, *pyytä*, *päätä*, *puota*, stb. Hogy lehet tehát olyat mondani, hogy: «a finn *tätä* tehát csak gót. átvétel lehet»? Ilyen teljesen délibábos etymológiával szemben el kell hallgatnia minden komoly kritikának.

Azt hiszem, elég világos, hogy nem lehet szó az indogermán névmásoknak a finnugor és szamojéd nyelvekbe való átvételéről. Éppoly kevésbé tulajdoníthatók a megegyezések a pusztá véletlennek. Kénytelenek vagyunk tehát az említett nyelvcsaládok ősrökonságára gondolni.

Ugyanezt a gondolatot ébreszti föl bennünk a megegyezéseknek másnemű, szókészletbeli sora. A Monde Orientalbeli értekezésemben bebizonyítottam, hogy a *víz, név, hal, hajnal, fűrni* szavak és az esetleg onomatopoetikus f. *kaarne* «holló» mindhárom nyelvsoportban egyformán hangzanak, és azt mondtam, hogy «nicht schwierig wäre diese liste von wörtern noch zu verlängern».*) A következőkben az ilyen szavaknak még egy néhány, azt hiszem, elég biztos példáját szeretném felsorolni.

Lat. *cōleus* «hodensack, hode» (WALDE Etym. Wtb. s. v.), óorosz *šuljata* id. — f. *kulli* «penis; plur. testikeln, die männlichen geschlechtsteile» (már LÖNNROT hasonlította a lat. *coleshez*); észl. *koll, köll* «popanz; das männliche glied», dial. *koli* «hode»; lapp *guolak* plur. «testiculi»; permi *köl* «männliche geschlechtsteile»; votj. *kuli* «männliches glied»; osztj. *kila* id. (DONNER Etym. Wb. 236. sz.) — szamoj. jurák *hīle* «mony, here», kamassz. *khi* «männl. geschlechtsglied» (HALÁSZ, NyK. XXIII: 29; CASTRÉNNAK kamassz. *khy*-alakjáról l. nyelvtanának 9, 10. §§.).

Gót *maitan* «hauen, abhauen», óizl. *meitill* «meissel»**) (WALDE s. v. mutilus; KLUGE, Etym. Wtb. s. v. Meissel) vagy még inkább lat. *mateola* «werkzeug zum einschlagen in die erde», óind. *matyám* «egge oder kolben, oder dgl.», óbolg. *motyka* «hacke» (WALDE s. v. mateola) vagy lat. *maialis* «geschnittenes männliches schwein» egy **mad-* «hauend schneiden, schlagend

*) SCHMIDT az én szavaimat így fordítja ki: «Nem volna nehéz ilyféle megfelelésekből hosszú jegyzéket összeállítani. Ezt azonban persze nem mondtam.

**) Ennek óészaki alapformájából származik a lapp *mai'talas* «das scharfe eisen, worauf anderes eisen gelegt wird um abgehauen zu werden» (QVIGSTAD, Nord. Lehnw. 229.); FALK és TORP (Etym. Wb. s. v. mark III, vö. KLUGE s. v. Mal) a gót *mail* «fleck» szót is idevonják, melynek alakja és jelentése a f. *mailema, mailwma, mailwa* «fleck, pustel» szóban is újra felbukkan; jövevényszóként talán a f. *maila* «ballschlägel» is ide volna csatolható, habár germ. alapalakját nem ismerem.

brechen» tőhöz (WALDE s. v. maialis) — f. *mättää* «werfen, schleudern» (a melynek azonban kissé különös a jelentése), magy. *metni* «secare, scindere», *metszeni* «schneiden; schlachten» (BUDENZ MUSz. 621; a *-tsz-re* nézve vö. SIMONYI TMNy. 220, 262.) — szamoj. jurák *madau*, tavgi *mata'ama* «hauen, schneiden», jensz. *mótabo*, osztják-szam. *matam*, *mačam*, stb., kamassz. *batlam* «schneiden» (HALÁSZ, NyK. XXIV. 447.).

Óizl. *fæla* «erschrecken, tr.», gót *usflma* «erschrocken, entsetzt», óizl. *felmta* «erschrocken sein» s e mellett *falma* «tappen, unsicher betasten, zittern, sich schwankend bewegen» és görög *πελεμίζω* «erschüttere, schwinge», *πόλεμος* «krieg» (WALDE s. v. palpo; FALK-TORP s. v. *fæl*) mind alakjára, mind pedig, legalább részben, jelentésére nézve emlékeztet a következőkre: f. *pelkään* inf. *peljätä* (melyben a többi finnugor nyelvben hiányzó *-k- ~ -j-* nyilván képző), lapp *ballat*, mordv. *pelems*, zürj. *polny*, m. *félni* «fürchten» és tavgi sham. *filitima* id. (a többi szamojéd nyelvben az *l* a továbbképzés folyamán legtöbbször elveszett: tavgi inchoat. *fémé'am*; *fémte'ama* «in furcht setzen»); jurák *pínádm* «sich fürchten» és *pílu'u* idem; jensz. *fíebo'* idem, és inchoat. *fímeró*; kamassz. *phimnám* «fürchten» (HALÁSZ, NyK. XXIII. 440.). A «reszketés, megingás, megrázás» olyan közel áll a «félés» fogalmához, hogy kétségtelen jogunk van a finnugor és szamojéd szavakat is az imént említett indogermánokkal összekapcsolni.

Már ANDERSON, Studien 230. s köv. l., összeállította az óbolg. *polū* «seite, hälfte» és finn *puoli* id. szavakat és rokonságukat egész a szamojédig követte, a mi ellen aligha lehetne komoly kifogásokat tenni. Megjegyzendő azonban, hogy az idetartozó finnugor szavak, a mint azt már BUDENZ is megtette (MUSz. 490, 506.), legelőbb is két csoportba osztandók, egy mélyhangúba és egy magashangúba, a melyek azonban etymológiailag kétségtelenül egybetartoznak. F. *puoli* és votj. *pal* mellett tehát lapp *bælle*, mordv. *pälä*, *pele*, cser. *pēle*, *pele*, m. *fél* áll, a melyeknek magas hangjával a szamojédban is találkozunk: jurák *piele*, *pealea*, tavgi *fealea*, osztj.-szam. *pálek*, kamassz. *phiel* «hälfte» stb.

Gót, angolsz., ófn. *spinnan* «spinnen» és az *s* nélküli litv. *pinù* «flechten», óbolg. *peti* «spannen» (WALDE s. v. pannus, pendeo;

KLUGE s. v. Fahne, spinnen) meglepően hasonlít ezekhez: f. *punoa* «zwirnen», lp. *bádnet, bodnet* «spinnen», *bodnjat* «winden, drehen», md. *ponams* «drehen (eine schnur), flechten», vőtj. *punyny* «flechten, drehen, winden», m. *fonna* «spinnen, flechten», stb. (BUDENZ, MUSz. 531.), és szamoj. jurák *paŋalyau* «flechten (haar), zwirnen (bogensehne)», tavgi *fonu'ama* «flechten»; osztj.-szam. *pannau, paŋannau* stb. «flechten» (HALÁSZ, NyK. XXIII. 442.).

A legelső dolog, a mely ezen szavaknál, valamint a Monde Orientalban közölt példáknál is feltűnik, az, hogy nem kultúra-szavak, hanem egytől-egyig a nyelv legősibb szókészletéhez tartoznak. Ez már magában véve is az átvétel ellen szól, mert mindazon régibb jövevényyszócsoportokban, a melyek még egyáltalán tanulmányozhatók, nagyszázalékú kultúra-szót találunk. Vö. pl. a litv. illetőleg árja jövevényyszavak osztályozását THOMSEN-nál, Beröringer 145. s köv. l. és (kellő számú kérdőjellel) MUNKÁCSINÁL ÁKE. 665. s köv. l. Minél kisebb az átvett szavak száma, annál inkább megvárhatnók tehát, hogy mind, vagy legalább majdnem mind a kultúraszók sorába tartozzanak.

Másodszor nagyon csodálatos és feltűnő, hogy az elősorolt szavak, valamint a fennebb említett névmások is, nemcsak a finnugor, hanem a szamojéd nyelvekben, még félreesőbb ágaikban is előfordulnak. Itt is felmerül a régi kérdés: lehetséges-e, hogy ezen ősi szavak átvétel útján a finnugorságon át a szamojédba is eljuthattak? A priori ez szinte képtelenségnek tetszik. SCHMIDT is megvallja, hogy *viz* «kétségtől a legerősebb argumentumok egyike», mégis egész határozottsággal jövevényezőknak tekinti őket, s ebben a hullámelméletre támaszkodik, azon elméletre, melynek más ponton is véleménye támasztékául kell szolgálnia. Nekem azonban, sajnos, meg kell vallanom, hogy elmélete bemutatásából (466. s köv. l.) nem tudtam megérteni, hogy mennyiben világíthatná meg a szóban levő viszonyokat. Azt természetesen szívesen megengedem, hogy egy szónak elterjedése valamely (legalább nagyjában) egységes nyelvterületen belül a SCHMIDT tárgyaltá módon történt s még ma is történik: «úgy, hogy valamely szó a nyelvterület bizonyos pontján életbelépett s innen hullám alakjában szétterjedve egyénről-egyénnre, törzsről-törzsre szállott, míg az egész nyelvterület minden pontjára el nem jutott». Ez igaz ugyan, de mi történt akkor, mikor a szóhullám a nyelv-

térület határához ért? Ott erős falhoz ért, a melyen rendes körülmények közt, azaz, midőn a népkeveredés és a közlekedés nem volt nagyon sűrű, csak nagyon kevés szó tudott átugorni, s ezek a jövevényszavak. Ha tehát a *víz* szónak egy ősidg. alakja benn volt is ebben a szóhullámban, minden hullámelmélet mellett most is azon kérdés előtt állunk, hogy vajjon ez az alak átugorhatta-e a falat, azaz vajjon az átvétel lehetőségét nem korlátozza-e semmi sem? Nekem a magam részéről azt kell válaszolnom e kérdésre, hogy e lehetőségnek igenis van korlátja, de nagyon örvendének, ha megtudnám, hogyan lehetséges e korlát tagadása — abszurdumokba való keveredés nélkül. Azért kénytelen vagyok a hullámelméletnek egyenesen a szóban forgó esetre irányuló magyarázatát kérni. Egyelőre meg kell maradnom a mellett, hogy *víz* (*név, hal, stb.*) «a legerősebb argumentumok egyike, valóságos Achilles»; SCHMIDTTEL szemben azonban azt hiszem, hogy e szavak sarka meg nem sebezhető, vagy legalább eddig még nincsen megsebezve.

Ha mármost a kérdést néhány szóval össze akarjuk foglalni, előbb mellesleg meg akarom jegyezni, hogy tulajdonképpen nem arról van szó, hogy fölállítsuk e tételt: «az indogermán és finnugor nyelvek ősrokonok», s ezt aztán vagy bebizonyítsuk, vagy megczáfoljuk. Csak ebben az esetben lehetne, a mint SCHMIDT mondja, «vérmes reményeket» táplálni, hogy esetleg nagy felfedezést tehetnénk. A mi feladatunk inkább az, hogy e nyelvek körében felmerülő néhány különös jelenségnek megtaláljuk a helyes magyarázatát. Ezen jelenségek a következők:

A legkezdetlegesebb fogalmakra vonatkozó szavaknak egy sora, a milyenek *víz, név, hal, stb.*, közösen megvan az indogermánságban, a finnugorságban és a szamojédban, három olyan nyelvcsaládban, a melyeknek legszélsőbb szárnyai kétségtelenül már nagyon régen is földrajzilag igen távol állottak egymástól.

A névmásoknak egy sora szintén közös a három nyelvcsaládban.

A suffixumoknak egy sora is közös az indogermánnal és a finnugorral; a szamojédban, a melynek szóképzéstana még egészen ismeretlen, eddig még csak néhány idetartozó esetragot találtak.

Egy szóval: a legősibb nyelvi elemeknek nem egészen

kicsiny száma közös az indogermán, a finnugor és a szamojéd nyelvcsaládban.

Végül viszont nem mutathatunk rá semmi olyan alaktani elvekre, a melyek a három nyelvcsalád ősrökonságának föltevését lehetlenné tennék.

Hogyan fogjuk ezen jelenségeket megmagyarázni?

Azt hiszem, most már senki sem tehetné föl, hogy a hasonlóság csak a véletlen játéka. Kell lenni közöttük valamilyen oksági viszonynak, tehát vagy átvételnek, vagy ősrökonságnak. A magam részéről azt hiszem, hogy nincsen szükségünk nagy tudományos apparatusra és transcendens gondolatműveletekre, hogy ezen két lehetőség között választhassunk, hanem hogy minden filológus a saját meggyőződését követve megtalálja a maga választát e kérdésre. Csak arra kell ügyelnünk, hogy szem elől ne téveszszük a rendes óvatosságot. Már pedig mi óvatosabb, ősrökonságot föltenni, vagy azt állítani, hogy e többször említett legősibb nyelvi elemek átvétel útján az indogermánból a finnugoron keresztül a szamojédig vándoroltak, és a megfelelő ősi elemeket mindenütt gyökerestől kipszítították? Míg SCHMIDT pozitív bizonyítékokkal vagy legalább elfogadható analógiákkal meg nem támasztja kölcsönzési föltevését, mindaddig ezt a magam részéről nagyon kockázottnak és rendkívül merésznek kell tartanom.

(Upsala.)

WIKLUND K. B.